

УДК 821.142+148

COEXISTENSE OF KATHAREVUS AND DIMOTIC: COMPARATIVE ASPECT**СПІВІСНУВАННЯ КАТАРЕВУСИ ТА ДИМОТИКИ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ****Zvonska L.L./ Звонська Л.Л.***d. of philol., prof./ д.філол.н., проф.*

ORCID 0000-0001-5361-3554

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Volodymyrska, 60, 01601**Київський національний університет імені Тараса Шевченка,**м. Київ, Володимирська 60, 01601*

Анотація. У статті розглядається тривале співіснування катаревуси та димотики у розвитку грецької мови XIX-XX ст; розкриваються суспільно-політичний та мовно-літературний підходи до вирішення мовного питання; у зіставному аспекті аналізуються фонетичні, морфологічні, лексико-граматичні та функціонально-семантичні особливості катаревуси та димотики; характеризуються стилістичні особливості основних напрямів розвитку літературної мови: ультраконсервативний, із збереженням аттикістичних тенденцій, тобто катаревуса без новацій, димотичний, що розвивав народно-розмовну мову, та «середній», що прагнув збагачувати димотику елементами катаревуси.

Ключові слова: грецька мова, катаревуса, димотика, аттикізм, мовне питання.

Унікальний етнолінгвістичний феномен у розвитку грецької мови - тривале співіснування двох варіантів мовної норми: літературного, що зберігав койнезовану форму давньогрецької мови, та народно-розмовного, що з віками все більше віддалявся від аттикістичних канонів, був предметом різноаспектних як мовознавчих, так і культурологічних досліджень [2; 4; 5; 6]. Дослідники передусім намагалися пояснити лінгвістичні, соціальні, історичні та культурні причини цього явища, розглядаючи катаревусу і димотику як окремі форми диглосії, створюючи детальні описи парадигм кожної з них, проте відсутнє цілісне виключно зіставне дослідження їх лексико-граматичних особливостей. Метою нашого дослідження є стислий, але показовий порівняльний аспект розбіжностей між катаревусою і димотикою на основних рівнях мовної структури: фонетичному, граматичному та лексичному.

З 1830 р. бере початок становлення незалежної грецької держави. Звільнена від турецького панування Греція визнала офіційною державною мову катаревусу. У суспільстві розгортається боротьба різних тенденцій щодо вирішення мовного питання. Прибічники архаїзаторських установок «чистої» літературної мови прагнули відродити давньогрецьку мову як фактор втілення національної ідеї. Ідея обстоювання аттикістичних канонів втілена у творах поетів Панайотіса Сутсоса (1806 – 1868) та Александра Рангавіса (1809 – 1892), відомого філолога К. Кодоса (1834 – 1909).

Мовою судочинства та адміністрування, науки та освіти слугувала катаревуса. Проте сама катаревуса була неоднорідною: від крайніх ригористичних вимог (як от збереження парадигми опатива та давньо-грецького формотворення футурума, системи аттичного відмінювання, вживання датива та дотримання давнього приєменникового керування) до поміркованих позицій, які враховували закономірні історичні зміни у самій же катаревусі.

Натомість розвиток димотики як літературної мови штучно стримувався панівним напрямком фанатичних прибічників катаревуси.

Визначним діячем грецького Просвітництва та відродження народної освіти у Греції був відомий філолог Адамантий Кораїс (1748 – 1833). Він та його послідовники вважали димотику повноцінним варіантом мовної норми, прагнули її «очистити». Прихильники т.зв. «середнього» шляху розвитку мови відкидали як крайній димотикізм, так і ортодоксальну катаревусу. Наприклад, замість розмовного ψάρι *риба* вони пропонують лексико-фонетичний варіант ὀψάριον, в той час як консерватори-пуристи відстоюють давньогрецьку форму ἰχθύς тощо. Праці А. Кораїса сприяли розвитку літературної грецької мови на ґрунті димотики із збереженням багатого спадку лексики катаревуси. Основоположником сучасної новогрецької літератури вважається національний поет Греції Дімітрій Соломос (1798 – 1857). Творчість його сучасника, відомого поета Андреаса Калвоса (1792 – 1867) надихали ідеї відродження аттикістичних традицій.

У 1888 р. у світ вийшла відома книга Яніса Психаріса «Моя подорож», яка стала своєрідним маніфестом димотикістів. З моменту створення незалежної грецької держави і до того часу у Греції нероздільно панувала катаревуса. Представники ж Нової Афінської школи в особі свого засновника поета Костиса Паламаса (1859 – 1943) та його значних послідовників таких, як Александр Палліс (1851 – 1953), Петрос Властос (1879 – 1941), Аргіріс Ефталіотіс (1849 – 1923) послідовно впроваджують димотику у літературну творчість. Переклади димотикою «Іліади» та Нового Завіту А.Паллісом, «Одіссеї» А.Ефталіотісом утвердили димотику як повноцінну і повноправну мову високої літератури.

У 1917 р. ліберальний уряд Елевтерія Венідзелоса запровадив димотику у сфері шкільної освіти; було видано ряд шкільних підручників димотикою. З цього часу і до 1967 р. (з невеликими інтервалами 1921-1923 рр. та 1935-1936 рр., коли при владі був право-консервативний уряд) відчутними стають прогресивні тенденції у вирішенні мовного питання. Димотика повноправно входить у систему шкільної освіти та виховання. У 1967 р. військова хунта знову повернула катаревусу у шкільну освіту. Офіційною мовою державних установ, урядовців, преси, армії, судочинства, освіти та науки була визнана катаревуса. З поваленням у липні 1974 р. військового режиму і відновленням демократії, мовне питання було остаточно вирішене на користь димотики.

Основні розбіжності між катаревусою та димотикою пронизують усі рівні мовної структури: фонетичний, морфологічний, лексичний, синтаксичний, переплітаючись із стилістичними конотаціями [1; 2; 3; 7].

Вокалічну та консонантну систему новогрецької мови можна порівняти як, відповідно, катаревусну за зразками давньогрецької фонетики та димотичну, з впровадженням африкат-новотворів τσ, τζ та диграфів μπ, ντ

У фонетиці та орфографії основні розбіжності були наступними:

- для катаревуси характерним є збереження кінцевого -ν у дієслівних флексія, у відмінкових закінченнях іменників, прикметників та артикля;
- у димотиці кінцеве -ν не вживається за винятком закінчень форм родового

відмінка множини іменників та прикметників, 3-ї ос. мн. дієслів (γράφουν, έγραφαν, έγραψαν, γράφτηκαν); деяких інших дієслівних флексіях (γραφόμεουν, γραφόσουν, γραφόταν, γράφονται), у кінці деяких займенників (έμέναυ, εσέναυ, αυτόν тощо) та сполучників та часток (δευ, μηυ, όταν, σαν та ін.);

- своєрідним фонетичним і графічним «закріпленням» кінцевого -υ стає розширення формантів-флексій: γράφουν > γράφουε, έγραφαν > γράφανε, έγραψαν > γράψανε, γράφτηκαν > γραφτήκανε; γραφόμουν > γραφόμουα, γραφόσουν > γραφόσουα, γραφόταν > γραφόταε, γράφονται > γραφόνταε;
- у катаревусі зберігаються сполучення κτ, πτ, χθ, φθ, υδ, μβ, σθ, які замінюються у димотиці;
- у катаревусі зберігається зяння в середині та на стикові слів, тоді як димотика тяжіє до уникнення гіату завдяки елізії, синідзезі, синкопі (напр.: από τον, εις τον / απ' τον, στον тощо);
- у катаревусі зберігається рухомий наголос за правилами зміщення наголосу давньогрецької мови, тоді як димотика переважно його статично закріплює (νεώτερα / νεώτερη).

Основні морфологічні розбіжності поміж катаревусою та димотикою:

- у димотиці, на відміну від катаревуси, існує такий функціонально-семантичний розподіл у системі займенника: вказівні: αυτός, τούτος, εκείνος, τέτοιος, τόσος; зворотні: ο εαυτός μου і т.д.; неозначені: κανένας, πl. μερικοί; питальні: ποіός, τί, πόσος; відносні: недеклінований που, а також аналогічно як у катаревусі декліновані: οποιός, όσος, όστις;
- у системі дієслівних флексій спостерігається чимало розбіжностей, напр.:

<i>катаревуса</i>		<i>димотика</i>	
імперфект пасивний			
-όμην	-όμεθα	-όμουν	-όμαστε
-ου	-εσθε	-όσουν	-όσαστε
-ετο	-οντο	-όταν	-ονταν
аорист пасивний			
-θην	-θημεν	-θηκα	-θηκαμεν
-θης	-θητε	-θηκες	-θηκατε
-θη	-θησαν	-θηκε	-θηκαν

- у катаревусі зберігається шість відмінюваних дієприкметників, тоді як у димотиці є лише відмінюваний тип пасивного дієприкметника та невідмінюваний герундій дієприкметникового походження;
- у димотиці існують описові форми перфекта, футурума (θά з кон'юнктивом), інфінітива (υά з кон'юнктивом);
- у катаревусі зберігається складовий авгмент в індикативі імперфекта та аориста; у димотиці він не вживаний, за винятком випадків, коли на нього падає наголос;
- катаревуса використовує субстантивовані інфінітиви, які в димотиці передаються через віддієслівні іменники на -σίματος, -σιμο;

- у димотиці збережено деякі лексико-морфологічні елементи катаревуси: тип іменників на зразок πόλις, πόλεως співіснує поруч з πόλη, πόλης, аналогічно δεσποινίδα / δεσποινίς, Ελλάδα / Ελλάς, прикметниковий тип βαθύς має паралельні форми: βαθιού / βαθέος, βαθιοί / βαθείς тощо;
- у катаревусі, якщо не брати до уваги морфолого-синтаксичні зміни, в цілому, дієслівна система категоріально залишається майже такою, як у давньогрецькій мові; у димотиці розрізняють три особи, два стани (на відміну від давньої тричленної категорії), три часових площини, три способи (було чотири), та розвинулася морфологічно виражена категорія виду в усіх часових формах.

Основні синтаксичні розбіжності між катаревусою та димотикою:

- катаревуса зберігає давні прийменники та їх керування, у димотиці ті з них, які використовуються, та новостворені керують акузативом;
- у катаревусі залишається у вжитку давальний відмінок, у димотиці він зберігається лише в небагатьох усталених зворотах (на зразок δόξα τω θεώ, δόξα σοι ο θεός);
- катаревуса зберігає давнє керування, в той час як у димотиці воно може змінюватися;
- звичний для катаревуси гіпотактичний зв'язок у димотиці часто замінюється паратаксою;
- у димотиці поширеними є явища пролепсису та епаналепсису, не звичні для катаревуси;
- у димотиці зберігаються фразеологізми та ідіоматичні звороти катаревусного типу (напр.: μήλον της έριδος *яблуко розбрату*, οδόντα *анті одόντος зуб за зуб*, τίθεται το ερώτημα *ставити питання*, όπως και αν έχει το πράγμα тощо).

Основні розбіжності між катаревусою та димотикою у системі лексики та словотвору:

- катаревуса використовує форманти давньогрецької мови (як от -τήριος, -τέος), у димотиці вживані новоутворені за візантійських та пізніших часів (-άκι, -άδα, -ένιος, -ούλης, -ούτσικος та ін.);
- у димотиці теж чимало словотвірних елементів давньогрецького походження: для абстрактних іменників: -εία, -σιμο, для десубстантивних прикметників: -ακός, -άρης, -άτος, для девербативних прикметників: -ερός;
- у катаревусі небагато композитів паратактичного типу, димотика рясніє ними;
- на відміну від димотики поширеними першими компонентами слово- та основоскладання у катаревусі є εὐ-, παν-, φιλο-, δυσ-, ἴσο- тощо;
- лексичний склад катаревуси і димотики дещо різниться, напр., загальноновживана лексика:

іменники: назви органів: ρίς / μήτη *ніс*, ὀφθαλμός / μάτι *очі*, ὀστοῦν / κόκκαλο *кістка*, ἥπαρ / συκώτι *печінка*; істот: κύων / σκύλος *собака*, ἰχθύς / ψάρι *риба*, πτηνόν / πουλί *пташка*, ὄφις / φίδι *змія*; реалій: ὕδωρ / νερό *вода*, πῦρ / φωτιά *вогонь*, ἄνθος / λουλούδι *квітка*, ἔτος / χρόνος *час*;

прикметники: ἐρυθρός / κόκκινος *червоний*, μέγας / μεγάλος *великий*, θερμός /

ζεστός *гарячий*;

δίεσлова: ὀσφραίνομαι / μυρίομαι *нюхати*, ἴσταμαι / στέκομαι *стояти*, ὠθῶ / σπρώχνω *штовхати*;

службовί слова: ὅστις, ο οποίος / που *який*, άνευ / χωρίς *без*, οὐχί / όχι *не*, ενταύθα / εδώ *тут*, διότι / γιατί *тому що* та ін.;

- певну специфіку у димотиці має професійна лексика науковців, лікарів, священників; у фізиці на позначення «важкої води» вживається сполучення βαρύ ύδωρ, а не βαρύ νερό, для мови лікарів звичними є катаревусні слова на кшталт σήψις (σήψεως), а не σήψη (σήψης), у церковній лексиці використовуються слова άρτος, а не ψωμί, οίνος, а не κρασί тощо;
- у сфері науки і техніки димотика залучає слова іншомовного походження, тоді як катаревуса їх семантично калькує: ασανσέρ / ανελκυστήρ *ліфт*, трéνο / αμαξοστοιχία *поїзд*, κάσα / χρηματοκιβώτιον *каса*, σεΐφ, πατάτα / γεώμηλον *картопля*.

Таким чином, зіставний аналіз фонетичних, морфонологічних, лексико-граматичних та функціонально-семантичних особливостей катаревуси та димотики виказує значні розбіжності між ними, що склалися за тривалі століття співіснування законсервованої літературної норми аттикізованого койне та формування у розмовному середовищі димотики.

Література:

1. Ανδριώτης Ν. Ιστορία της νέας ελληνικής γλώσσας. – Αθήνα, 1995.
2. Ανδριώτης Ν. Η ελληνική γλώσσα στους μετακλασικούς χρόνους στην ιστορία του Ελληνικού έθνους. – Αθήνα, 1982.
3. Hoffmann O., Debrunner A., Scherer A. Geschichte der griechischen Sprache. Bd. 1–2, Berlin, 1996.
4. Μαλικότη Α. Μεταχρημαστική μορφολογία του Νεοελληνικού ονόματος. – Αθήνα, 2007.
5. Μέγας Α. Ιστορία του γλωσσικού ζητήματος. – Αθήνα, 2010.
6. Μπαμπινιώτης Γ. Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας. – Αθήνα, 2006.
7. Thomson G. Η ελληνική γλώσσα, αρχαία και νέα. – Αθήνα, 1994.
8. Tonnet H. Ιστορία της νέας ελληνικής γλώσσας. – Θεσσαλονίκη, 2015.

Abstract. *The article examines the long-term coexistence of katharevus and dimotic in the development of the Greek language in the 19th and 20th centuries; socio-political and linguistic-literary approaches to solving the language issue are revealed; phonetic, morphological, lexical-grammatical and functional-semantic peculiarities of katharevus and dimotic are analyzed in a comparative aspect; the stylistic peculiarities of the main directions of the development of the literary language are characterized: ultra-conservative, with the preservation of Atticist tendencies, i.e. katharevus without innovations, dimotic, which developed a vernacular colloquial language, and «average», which sought to enrich dimotic with elements of katharevus.*

Key words: *Greek language, katharevus, dimotic, Atticism, language issue.*